

PAŞABAŒE 1966

GELENEK YARATAN GREV

AZİZ ÇELİK - ZAFER AYDIN

(GREVİN 60. YILINDA GÖZDEN GEÇİRİLMİŞ 3. BASIM)

Neşesini, sıcaklığını, dostluğunu bırakıp gidenlere,
Talip KOÇAN'a...

İÇİNDEKİLER

3. BASIM İÇİN ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR	9
BİRİNCİ BÖLÜM	15
GREVİN ÖNCESİ	17
Neden Paşabahçe 1966 grevi?	17
Paşabahçe: Bir Sementin, Bir Fabrikanın, Bir Sendikanın Adı	20
Birinci Sendikadan İkinci Sendikaya.....	23
Greve Yol Açan Toplu Sözleşme.....	33
İkinci Sendikanın Birinci Sözleşme Girişimi	39
Ayrılık Yaratan Birlik	45
Yeniden Kristal-İş	49
“İkinci Sendikanın” İkinci Sözleşme Girişimi.....	50
İKİNCİ BÖLÜM	55
GREVİN GÜNCESİ	57
Grev Kararı	57
Grevin Başlaması	62
“Muhitin Grevi”	68
Sendikal Dayanışma.....	75
Basında Grev	80
Greve Karşı İşveren Cephesi: Konfederasyonlar Savaşı	87
İşverenin Davasına Ret: Grev Yasal.....	90
“İstenmeyen İşveren Kocatopçu”	94
Boğazı Aşan Grev	96
İstanbul Halkına: “Biz İşçiyiz...”	106
Halen Grev’de bulunan İŞÇİLER.....	108
Greve Yönelik Saldırıları ve Sertlikler	108
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	111
TÜRK-İŞ’İ SANSAN GREV	113
Grev Başlarken Türk-İş’in Tutumu.....	113
Türk-İş Devrede	114

Türk-İş’e Rağmen Grev	125
Türk-İş’te Çatlak Büyüyor	127
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	133
GREV ve HUKUK	135
Yargıtay’dan Greve Onay	135
Hükümetin Grevi Ertelemesi	138
Sendikanın Anahtarı Demirel’e Verildi.....	141
Danıştay’ın Uzatmalı Kararı.....	146
Yüksek Uzlaştırma Kurulu Kararı: Bir Ara Çözüm.....	149
BEŞİNCİ BÖLÜM	153
GREVİN SONRASI	155
“Rivayeti Muhtelif” Grev	155
İhraçlar ve DİSK’in Kuruluşu.....	158
DİSK’in Kuruluşunda Paşabahçe Grevinin Rolü	160
Bir Gelenek ve Bir Sendika Yaratan Grev	169
Başarılı Bir Grev mi?	174
Sendikal Kadroların Rolü	175
Sonuç Yerine	176
EKLER	181
Ek 1: Paşabahçe Cam Fabrikasındaki Grev’in Jurnalı.....	184
Ek 2: Toplu İş Sözleşmesi ve Dahili Talimatname	203
Toplu İş Sözleşmesi	203
Dahili Talimatname.....	210
Ek 3: Türk-İş 7. Genel Kurulu Onur Kurulu Raporu.....	222
Ek 4: Paşabahçe Grevi ve Türk-İş’in Tutumu.....	229
Ek 5: Paşabahçe’den İş Bankası Çiftliği’ne.....	232
Ek 6: Grevler Ve Sendikalar.....	235
Ek 7: Bir avuç insan.....	239
Ek 8: Grev Bildirisi.....	242
YARARLANILAN KAYNAKLAR	249
KİTAP VE MAKALELER	249
HUKUKİ BELGELER	252
SÜRELİ YAYINLAR.....	253
GÖRÜŞMELER	255
ARŞİVLER	256

3. BASIM İÇİN ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR

Bu kitabın birinci basımı 2006 yılında Türkiye Sosyal Tarih Araştırma Vakfı (TÜSTAV) tarafından Paşabahçe 1966 grevinin 40. yılında yapıldı. Kitabın ikinci basımı Kristal-İş'in 15. Genel Kurulu anısına Kristal-İş sendikası tarafından 2008'de yayımlandı. Elinizdeki üçüncü basım grevin 60. yılında Sosyal Tarih Yayınları tarafından yapıldı.

Paşabahçe 1966 grevi binlerce, on binlerce grev ve işçi eylemi içinde özel bir yere sahip. Emek tarihinde kimi fabrikaların ve eylemlerin ayrı bir önemi vardır. Bu fabrikalar ve eylemler bir başlangıç noktası, kırılma noktası veya kuşaktan kuşağa aktarılan bir deneyim yaratmıştır. Saraçhane Mitingi, 1963 Kavel Grevi, Paşabahçe 1966 Grevi, 1965 Kozlu Direnişi, 15-16 Haziran, 1976 DGM Direnişi ve Maden-İş'in MESS grevleri bunların ilk akla gelenleridir.

Paşabahçe 1966 grevi bir yandan cam işçilerinin ve Kristal-İş'in öte yandan Türkiye işçi sınıfının tarihinde özel bir öneme sahip eğilim ve gelenek oluşturan bir işçi eylemidir. Bu kitabımızla bu tarihsel grevin çeşitli yönlerini olabildiğince gün ışığına çıkarmaya çalıştık. Paşabahçe 1966 grevinin az bilinen yönleri yanında, greve ilişkin emek tarihi yazınında yer alan eksik ve hatalı değerlendirmeleri de incelemeye çalıştık. Yaygın kanının aksine, Paşabahçe 1966 grevinin asıl önemi bu grevin DİSK'in kuruluşuna olan etkisi değildir. Araştırmamız bu etkinin son derece sınırlı olduğunu göstermektedir. 1966 grevinin asıl önemli yanı bir gelenek ve bir sendika yaratmış olması, Kristal-İş'i var etmiş olmasıdır. Bu kitap bir geleneğin ve bir sendikanın doğuşunun öyküsüdür.

Kapsamlı bir Türkiye emek tarihi yazımında fabrika, grev ve eylem monografileri (olay incelemeleri) önemli bir yer tutacaktır. Monografiler genel emek tarihi çalışmaları içinde atlanan, fark edilmeyen ve önemsenmeyen ayrıntıların ortaya çıkmasına da yardım edecektir. Emek tarihi çalışmalarının hem sendikal alanda hem de akademine sınırlı bir alan bulabildiğinin altını çizmek gerekir.⁽¹⁾

¹ Emek tarihi çalışmalarının önemsizleştirilmesine maalesef akademide de rastlanmaktadır. Kitabın yazarlarından Aziz Çelik bu kitabı 2011 yılında doçentlik başvuru dosyasına koyduğunda bir jüri üyesi bu kitabı ve dosyadaki diğer emek tarihi çalışmalarını "gazete kupürlerine dayanan ideolojik çalışmalar" olarak küçümsemişti.

Bu kitap bir monografi denemesidir. Monografi denemesi diyoruz. Çünkü kitabın hazırlık sürecinde yaşadıklarımız bize önemli bir ihtiyat payı bırakmayı öğretti. Kitapla ilgili araştırma çalışmalarına başladığımızda sürecin düşündüğümüzden daha karmaşık ve zor olduğunu fark ettik. Örneğin ilk dikkatimizi çeken ve şevkimizi kıran ciddi kaynaklarda yer alan maddi hatalar ve iddialar oldu. Bu nedenle yazdığımız her konuda çapraz bir doğrulama yapma ihtiyacı hissettik.

Çalışmayı hazırlarken en büyük kaynağımız Kristal-İş sendikası arşivi oldu. Arşivde yer alan grevle ilgili özgün belgeler ve gazete kesikleri kitabın omurgasının oluşmasına büyük katkıda bulundu. Ancak sendika arşivinde bulduğumuz belgeler zincirin eksik halkalarının da ortaya çıkmasını sağladı ve eksik halkaların tamamlanması gerekti. Bir belgenin bulunması ve bilginin doğrulanması bazen haftalarca sürdü.

Kitapta ana metin içinde çok sayıda çerçeve metne yer verdik. Bu çerçeveler belge-bilgi niteliği ağır basan metinlerdir. Özgün belgelerde yer alan ifadeleri (yazım hataları da dahil), olduğu gibi bıraktık. Sadece ihtiyaç durumunda açıklama ekledik.

Kitabın ortaya çıkmasında yazılı belgeler kadar tanıklıklar da önemli bir yer tuttu. Grevin yürütücüsü ve önde gelen üç aktörüyle yaptığımız derinlemesine görüşmeler kitabın önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Tanıklıklar ve belgeler de zaman zaman birbiriyle çelişen sonuçlar ortaya koymadı değil. Belgelerle tanıklıkların çeliştiği durumda olanaklı olduğunda bir başka tanıklığa ve belgeye başvurduk veya soru işaretine yer verdik.

Kitabın önemli bir eksiğinin altını çizmek gerekir. Bu kitap bir grev tanıklığı çalışması, bir canlı tarih çalışması olmamakla birlikte grevci işçilerin tanıklıklarına da yer vermek istemiştik. Ancak kitapta sözü geçen insanların bir bölümünün yaşamını yitirdiğini öğrendik. Yaşayanlardan ulaştığımız grevciler ise konuşmak istemediler. Konuşabilecek olanlara ulaşma konusunda ise yeterince katkı alamadık, başarılı olamadık.

Kitapta greve ilişkin işveren tarafının karşı görüşlerine de geniş bir biçimde yer verdik. Gerek dönemin işveren dergisi gerekse gazetelerde yer alan açıklamalarından hareketle işverenlerin greve ilişkin görüşlerini de aktardık. Ancak çalışmanın “tarafsız” bir metin olmadığının altını çizmek isteriz. Olguların nesnel aktarımıyla bu olguların değerlendirilmesi, bunlardan yapılacak çıkarsamalar ayrı ayrı konulardır. Olguların aktarımında nesnel davrandık ancak analizinde tavırsız davranmadık.

Kitap beş bölümden oluşuyor. Birinci bölüm grev öncesini ele alıyor. Çünkü 1966 Paşabahçe grevinin yaklaşık iki yıllık bir öncesi var. Grev uzun

bir uyumsuzluğun ve gerilimin ürünü. Bu bölüm Paşabahçe’de yaşanan sendikal ayrışmayı, greve ilişkin hukuksal tartışma ve uyumsuzlukları ve greve yol açan toplu iş sözleşmesini inceliyor.

İkinci bölüm grev güncesinden oluşuyor. Bu bölümde 85 günlük grev sürecinin önemli gelişmelerinin öyküsü belgeler ve tanıklıklardan aktarılıyor.

Üçüncü bölümde grevde Türk-İş’in rolü ele alınıyor. Grev öncesinden, grevin yürütümüne değin Türk-İş’in tutumu irdeleniyor. Türk-İş’in greve verdiği destek, grevden desteğini çekmesi ve grevin Türk-İş’te yarattığı çatlak bu bölümde irdeleniyor.

Dördüncü bölümde greve ilişkin temel hukuksal tartışmalar, uygulamalar ve yargı kararları ele alınıyor. Yargıtay’ın grevin hukuka uygunluğunu onaylaması, grevin hükümetçe ertelenmesi ve Yüksek Uzlaştırma Kurulu kararıyla grevin sona ermesi bu bölümde inceleniyor.

Beşinci ve son bölümde ise grevin sonuçları, yarattığı etkiler ve DİSK’in kuruluşuyla ilişkisi irdeleniyor.

Kitabın içinde greve ilişkin fotoğraflara, belgelere ve gazete kupürlerine de yer verilmektedir. Kitabın sonunda kapsamlı bir ekler bölümü yer alıyor. Bu bölümde grev jurnali, greve yol açan toplu iş sözleşmesi ve grevle ilgili diğer belgeler ve yorum yazıları yer alıyor.

Paşabahçe 1966-Gelenek Yaratan Grev kitabımızın birinci basımı grevin 40. yılında, 2006’da Türkiye Sosyal Tarih Araştırma Vakfı (TÜSTAV) tarafından gerçekleştirilmişti. Kitabımızın gözden geçirilmiş ikinci basımı bu grevin var ettiği Kristal-İş’in 15. Genel Kurulu anısına 2008 yılında yapıldı. Kitabımızın birinci ve ikinci basımlarında bütün dikkatimize ve özenimize rağmen gerek teknik açıdan gerekse içerik açısından bazı eksikliklerin olduğunu fark ettik. Gözden geçirilmiş üçüncü basımda bu eksiklikleri gidermenin yanında kimi yeni kaynaklardan hareketle ekler yaptık ve bazı ifadeleri yeniden yazdık. Kitabın ilk iki basımını ciddi bir redaksiyondan geçirdik. Öte yandan görsel unsurları daha görünür ve okunur hale getirdik. Bunlar dışında birinci ve ikinci basımların temel yapısını ve iddiasını koruduk.

Emek tarihi yazımında, kaynak ve ilgi azlığı nedeniyle eksikler ve hatalar kaçınılmaz. Yeni çalışmaların ve kaynakların daha az eksikli bir tarih yazımına olanak sağlayacağına ve işçi sınıfının tarihinin önemli sayfalarının yeniden yazılmasına katkı yapacağına inanıyoruz. Dahası cam işçilerin mücadele tarihinin nice başka çalışmaya konu olacak zenginlik ve derinlikte olduğuna inanıyoruz.

Bu çalışmanın tamamlanmasında pek çok insana ve kuruma teşekkür borcumuz var. Onların katkısı ve yardımı olmasaydı bu çalışma sonuçlanamazdı veya eksiklerle dolu olurdu. 1980’lerin ortalarından 2015’e kadar

uzun yıllar Eğitim, Araştırma ve Basın Yayın Dairesinde çalıştığımız Kristal-İş sendikasının yönetici ve çalışanlarına öncelikle teşekkür etmek isteriz. Bu teşekkürün temel nedeni belgeye ve arşive önem vermiş olmaları ve korumalarıdır. Bu sayede bu kitap mümkün olduğunca az eksikle yazılabildi. Kitabın ikinci basımı için olanak sağlayan Kristal-İş'in 2004-2008 yılları arasında görev yapan Genel Merkez Yönetim Kuruluna da teşekkür ederiz.

Kristal-İş Arşivi yanında kitabın omurgasını oluşturan diğer bir dayanak ise grevin birinci derece sürdürücülerinin tanıklıkları oldu. Kristal-İş sendikasının ilk Genel Başkanı ve grevin birinci derece yürütücüsü Mehmet Şişmanoğlu ile üç ayrı görüşme gerçekleştirdik. Yine grevin en önemli destekçisi ve sözcüsü Petrol-İş sendikası Genel Başkanı Ziya Hepbir ile Türk-İş 1. Bölge Temsilcisi İsmail Topkar da derinlemesine görüşme yaptığımız diğer grev yürütücüleri oldu. Kendilerine teşekkürü bir borç biliriz. Ayrıca teşekkür borçlu olduğumuz pek çok insan var:

Sendika arşivinde bulamadığımız grevle ilgili son derece kritik Danıştay kararlarına ulaşmamız konusunda yardımlarını esirgemeyen eski Danıştay Başkanı Ender Çetinkaya'ya,

Türk-İş arşivinden yararlanmamız ve çeşitli belgelere ulaşmamız konusundaki destek ve yardımları için eski Türk-İş eski Genel Başkanı Salih Kılıç ve Genel Başkan eski Danışmanı Hasan Tahsin Benli'ye,

Grevle ilgili fotoğraflar için *Cumhuriyet* gazetesi Bilgi-Belge servisi sorumlusu Edibe Buğra ve çalışma arkadaşlarına,

Paşabahçe ve cam işçileri konusunda doktora tezi hazırlayan ve araştırmaları sırasında elde ettiği kaynakları ve düşüncelerini bizimle paylaşan arkadaşımız M. Hakan Koçak'a,

Kemal Sülker Arşivinde bulunan Kristal-İş sendikası ile ilgili belgelere ulaşmamızı sağlayan Hollanda Uluslararası Sosyal Tarih Enstitüsü, USTE'den Zülfikar Özdoğan'a,

1966 grevinde önemli etkisi olan Cam-İş tarafından bağıtlanan Toplu İş Sözleşmesinin tam metnine ulaşmamızı sağlayan Şişecam eski Endüstri İlişkileri Müdürü Hakan Yıldırımoglu'na,

Görüş ve önerileriyle katkıda bulunan ve grev sırasında *Yön*'de grevle ilgili yazmış olan Adil Aşçıoğlu'na,

Grevle ilgili gözlemlerini aktaran, grev sırasında Paşabahçe'de görevlendirilmiş bulunan Petrol-İş eski Avukatı Cengiz (Şener) Abbasgil'e,

Paşabahçe 1966 grevini anlatan "grev bildirisi" adlı öyküsünü kitapta yayınlamamıza izin veren Adnan Özyalçınar'e,

Arşivinde yer alan belgeleri bizimle paylaşan Yıldırım Koç'a,

Belgelerin teknik hazırlığına katkıda bulunan Berdan Dere'ye, kitabın hazırlanması konusunda teşvik ve destekleri için Erden Akbulut'a,

Kitabın son okumasını ve düzeltmesini yapan çalışma arkadaşlarımız Can Şafak ile Sevgi Köknar'a ve belgelerinin dizgisine yardım eden Dilek Çil'e,

Ve nihayet işçi hareketi tarihi ile ilgili başka çalışmalarda olduğu gibi bu çalışmanın kamuoyuna ulaşmasını sağlayan ve bu konuda bizi cesaretlendiren ve kitabın ikinci basımını Kristal-İş için hazırlayan TÜSTAV yönetimine, kitabın birinci basımını yayına hazırlayan EKOL çalışanlarına, ikinci basımının teknik hazırlıklarını yapan ve 2023 yılında kaybettiğimiz sevgili arkadaşımız ve sendikal yayıncılığın emektarlarından Talip (Abuzar) Koçan'a ve Cennet Filiz Koçan'a, kitabın üçüncü basımının tasarımını yapan Filiz Kalkan'a, üçüncü basımı üstlenen TÜSTAV Yönetim Kurulu'na içtenlikle teşekkür etmek isteriz.

Kitabımızın üçüncü basımını çok erken yaşta kaybettiğimiz sendikal yayıncılığın emektarı sevgili yoldaşımız, arkadaşımız **Talip Koçan**'ın anısına ithaf ediyoruz.

Bu katkılar ve yardımlar olmasaydı bu kitap olmazdı. Ve elbette kitapta yer alan muhtemel hata ve eksikler tümüyle bize aittir. Son olarak TÜSTAV'ın sosyal tarih alanındaki çalışmalarına küçük bir katkı olması için bu kitabın yayın haklarının ve tüm gelirinin TÜSTAV'a bağışlandığını eklemek isteriz.

İstanbul, Aralık 2025

Aziz Çelik- Zafer Aydın

BİRİNCİ BÖLÜM

GREVİN ÖNCESİ

Neden Paşabahçe 1966 grevi?

Paşabahçe Şişe ve Cam Fabrikasında 31 Ocak 1966 ile 26 Nisan 1966 tarihleri arasında uygulanan 85 gün süren “Paşabahçe 1966 grevi” Türkiye emek ve çalışma ilişkileri tarihi açısından ayırt edici özellikleri ve sonuçları olan bir grevdir. Grev pek çok açıdan tartışma konusu olmuş ve etkileri uzun süre devam etmiştir. Grev’in en çok tartışılan yönlerinden biri Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu’nun (DİSK) kuruluşuna etkisidir. Bu etkiye ilişkin değerlendirmelere emek tarihi ve çalışma ilişkileri ile ilgili kaynakların pek çoğunda rastlamak olasıdır. Türk-İş içinde fırtınalar koparan grev sendikal ilişkiler ve farklılaşmalar açısından da ilginç gözlemler sunmakta, dönemin sendikal anlayış tartışmalarına ilişkin önemli ipuçları vermektedir.

Paşabahçe 1966 grevi sendikal ve bölgesel dayanışma açısından; bir muhit grevi, halk grevi olmak açısından da ele alınmaya değer bir grevdir. Paşabahçe’nin geleneksel işçi semti özelliği; işçilerin fabrika etrafındaki mahallelerde yaşaması grevi bir semt grevine dönüştürmüştü; semt halkının grevi sahiplenmesine yol açmıştır. Grevin uzun süre devam etmesinde “muhit grevi” olması özel bir yer tutmaktadır.

Paşabahçe 1966 grevi, yeni sendikal yasaların (274 Sayılı Sendikalar Kanunu ve 275 Sayılı Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunu) uygulanmasına ilişkin yoğun hukuksal tartışmalarla iç içe geçmiştir. İşkolu düzeyinde bir toplu iş sözleşmesi varken ayrıca işyeri düzeyinde bir toplu iş sözleşmesi bağitlanıp bağitlanamayacağı bu tartışmanın esasını oluşturmaktaydı. 1966 Paşabahçe grevi bu konudaki hukuksal tartışmanın yargıya taşınmasına ve Yargıtay'ın bu konuda verdiği kararlar konuyu çözüme kavuşturmasına da imkân vermiştir.

Grev cam sektöründeki sendikal ilişkiler ve sendikal gelenek açısından da önemli bir dönüm noktasıdır. Paşabahçe 1966 grevi bir sendika ve gelenek yaratan, Kristal-İş sendikasını var eden grevdir. Öte yandan Paşabahçe 1966 grevi katılan işçi sayısı, grevde geçen iş günü ve grev süresi açısından da ayırt edici bir grevdir. 85 gün süren grevde 199.200 iş günü geçmiştir. 1966 yılında toplam 41 grevde geçen toplam işgünü 412.947'dir. Dolayısıyla Paşabahçe grevi tek başına toplam işgünü kaybının yaklaşık yarısını oluşturmaktadır.⁽²⁾ Tüm bu nedenlerle Paşabahçe 1966 grevi emek tarihi açısından başlı başına ele alınmaya ve incelenmeye değer işçi eylemlerinden biridir.

² Işıklı, Alpaslan (1967), Toplu İş Sözleşmesi ve Türkiye Ekonomisi İçindeki Yeri, Ankara: AÜ SBF Yayını, s.147.

1966'da Türkiye⁽³⁾

Türkiye 1965-66 yıllarını esas olarak 27 Mayıs 1960'ta gerçekleştirilen askeri darbenin şekillendirdiği koşullarda geçirdi. 1960'lı yıllarda Türkiye farklı bir yönelim içine girdi. Bu farklı yönelimin çerçevesini temel hak ve özgürlükler yanında sosyal ve ekonomik hakları da güvence altına alan ve devletin “sosyal” niteliğini açıkça belirten 1961 Anayasası çiziyordu. 1961 Anayasası sendikalaşma, toplu sözleşme ve grev hakkını güvence altına alıyordu.

Türkiye tarihinin “milli bakiye” sistemine dayalı en demokratik seçimleri 10 Ekim 1965'te yapıldı. Bu seçimler sonucunda sendikacılar tarafından kurulan Türkiye İşçi Partisi (TİP) 15 milletvekiliyle TBMM'de temsil imkânı buldu. Aynı seçimlerde oyların %52,9'unu alan Süleyman Demirel'in Adalet Partisi (AP) 240 milletvekili ile tek başına hükümet kurma olanağını elde etti. Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) sol kimlik edinme çabaları da bu döneme rastlar. İsmet İnönü, CHP'nin kimliğini “ortanın solu” olarak 29 Temmuz 1965'te *Milliyet* gazetesinde yayınlanan demecinde ilan etti.

274 Sayılı Sendikalar Kanunu ile 275 Sayılı Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunu 15 Temmuz 1963'te kabul edildi. Kamu çalışanlarının sendikalaşmasının esaslarını düzenleyen Devlet Personeli Sendikalar Kanunu 17 Haziran 1965'te yasalaşırken, sosyal güvenlik şemsiyesi yine bu dönemde genişledi.

Sosyal Sigortalar Kanunu 1 Şubat 1965'te yürürlüğe girdi.

Bu yıllarda İstanbul, Bursa ve İzmit gibi bölgelerde yoğunlaşan fabrikalar, işçi sayısında da önemli bir artışa yol açtı. Sayıca artan, siyasal ve kültürel yaşamda önemsenen işçiler, hak arama yollarının açılması ve sendikal haklara kavuşmalarıyla ekonomik ve demokratik hakları için mücadeleye giriştiler. Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunu'nun çıktığı 1963 yılından 1965 yılının sonuna kadar 134 işyerinde 14686 işçi greve katıldı. Bu grevlerde 562 bin 795 gün geçti.

1966'nın Temel Göstergeleri

Enflasyon (İstanbul Ücretliler, 1963:100): Yüzde 4,3

Kişi Başına Milli Gelir: 315,3 ABD doları

Ortalama Asgari Ücret (1965): 11,23 TL/Gün

SSK'lı işçi sayısı: 991.510

Sendikalı İşçi Sayısı (1965): 360.285

Grevde geçen işgünü: 412.947

³ Feroz Ahmad (1996), *Demokrasi Sürecinde Türkiye, 1945-1980*, İkinci Baskı, Hil Yayın, İstanbul, s. 247; DİE (1994), *İstatistik Göstergeler 1923-1992*, Ankara. Petrol-İş (1996), 95-96 Yıllığı, Hazırlayan: İlyas Köstekli, İstanbul.

Goble fırınında bir cam işçisi, Kristal-İş Arşivi.

Paşabahçe: Bir Semtin, Bir Fabrikanın, Bir Sendikanın Adı

Günümüzde Paşabahçe adı camla ve bir züccaciye markasıyla özdeşleşmiştir. Oysa Paşabahçe adını Osmanlı'da idam edilen 44 veziriazamdan⁽⁴⁾ biri olan Ahmet Paşa'nın kasrından almaktadır. Bugünkü Paşabahçe geçmişte, incir ağaçlarının bolluğu ve incirinin güzelliği yüzünden İncirliköy denen bölgedeydi. Evliya Çelebi'ye göre, 17. yüzyılda İncirli, Sultaniye Bağı'nın güneyinde, tüm evleri bahçeli, 300 haneli, bir cami bir de mescidi olan küçük bir yerleşmeydi. Sultan İbrahim'in (1640-1648) veziriazamı olan ve boğularak öldürüldükten sonra cesedi parça parça edildiği için Hazerpare (bin parça) diye anılan Ahmed Paşa'nın kasrının yapılmasından sonra "Paşanın Bağçesi" diye anılmaya başlanmış ve küçük İncirliköy yerleşmesi rağbet bularak gelişmeye başlamıştır. 1802 tarihli Bostancıbaşı Defteri'nde 19. yüzyılın sonunda İncirköy ve Paşabahçe yöresinde güzel bahçeler uzandığını, ancak porselen, taş, cam ve mum imalathanelerinden dolayı sık sık çıkan yangınlardan köyün ve bahçelerin zarar gördüğü anlatılır. Birçok kaynaktan sözü edilen şişehaneler zamanla gelişmiş ve porselen, özellikle de cam eşya imalatı gelenekselleşmiştir. Paşabahçe'deki mevcut şişehanelerin bir diğer etkisi de Paşabahçe Tekel İçki Fabrikası'nın burada kurulması olmuştur.⁽⁵⁾

⁴ Çetin Altan (1994), Tarihin Saklanan Yüzü, AFA, İstanbul, s. 86.

⁵ Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Cilt 6, Tarih Vakfı ve Kültür Bakanlığı ortak yayını, İstanbul, 1994, s. 228.

1750'li yıllarda İstanbul'da Tekfur Sarayı civarını kendine mesken tutan cam sanayi 19. yüzyılın başlarında Beykoz'a taşındı. Bölge dönemin İstanbul'unun yeni sanayi bölgesiydi. Camın bölgede kalıcılılaşmasına ve bölgeyle birlikte anılmasına vesile olan bir diğer gelişme ise bir İtalyan girişimci olan Paul Modiano tarafından 1899 yılında kurulan *Fabrica Vetrami Di D. Modiano Constantinopoli* adlı cam fabrikasıdır. Fabrikanın 1902 yılında 500 işçi çalıştırdığı belirtilmektedir.⁽⁶⁾ Camın ve cam işçiliğinin Beykoz'da başlayan serüveni cumhuriyet döneminde de devam etti. Modiano Cam Fabrikasının kapanmasıyla İstanbul'da ihtiyaçları karşılayabilecek kapasitede cam imalathanesi kalmamıştı.

Yaşlı goble işçisi,
Kristal-İş Arşivi.

17 Şubat 1934 tarih ve 2/126 sayılı Bakanlar Kurulu kararının ardından İş Bankası tarafından Beykoz'da Paşabahçe Cam Fabrikasının kurulma çalışmaları başlatıldı. 14 Ağustos 1934'te Fabrikanın temeli Başvekil İsmet İnönü ve İktisat Vekili Celal Bayar tarafından atıldı. Fabrika'nın resmi açılışı 29 Temmuz 1935 günü yine İsmet İnönü tarafından yapıldı. Üç adet fırının bulunduğu fabrikada çay bardağı, su bardağı, gaz lambası, gemici feneri camı ve sürahi imal edilen ilk ürünlerdi. Zamanla ürün yelpazesi genişleyen fabrikada kristal vazo gibi süs eşyaları ve tıbbi malzeme de üretilmeye başlandı.

Kuruluş yıllarında fabrikada kadrolu işçi bulunmamaktaydı. Cam işçileri sabah fabrikanın kapısı önüne gelir, burada vardiya ustası tarafından işe alınırdı. Çalışmasından memnun kalınan işçi ertesi gün yeniden işe çağrılırdı. Paşabahçe açıldığında kapasite 3 bin ton ve işçi yevmiyeleri 60 kuruştı, pazar tatili yoktu, fabrikada yemek verilmez işçiler kendi yemeklerini yanlarında getirirlerdi.⁽⁷⁾

Paşabahçe Fabrikasının ilk yıllarında yazın, işçilerin bir kısmının malzeme deposu civarında, bir kısmı da kıyıdaki ağaçların dalları üzerine birkaç tahta koyup, biraz da saman serip, orada yattıkları belirtilmektedir.⁽⁸⁾ Fabri-

⁶ ZB.364.110-1325 Ma 23 nolu Osmanlı Arşiv belgesi. Belgeyi bizimle paylaşan Hakan Koçak'a teşekkür ediyoruz.

⁷ Ak, Lütfü (1975), *Şişecam'da otuz yıl*, 1975. ss. 11-14.

⁸ Küçükerman, Önder (1998), *Türk Cam Sanayi ve Şişecam*, İstanbul, ss. 196-200.

kanın etrafında geceleme, sonraki yıllarda giderek fabrikanın etrafında evler ve mahalleler kurmaya dönüştü. Böylece İstanbul Boğazının kıyısında işçilerin ve yoksulların yaşadığı bir semt şekillenmeye başladı. Bugün de işçilerin ve işçi emeklilerinin İstanbul Boğazı kenarında yaşadığı neredeyse tek semt Paşabahçe'dir.

Kitlesel seri üretimin bütün özelliklerini barındıran çok sayıda işçinin çalıştığı bu fabrikada, çalışanların fabrikanın etrafına yerleşmeye başlaması bölgenin hızla bir işçi semti kimliği kazanmasına yol açtı. İşçi mahalleleri ve kahveleri kuruldu. Semtin emekçi kimliği kazanması ileriki yıllarda işçi sorunlarının semtin günlük yaşamının bir parçası haline dönüşmesine yaradı. Bu durum sorunların sahiplenilmesinde, dayanışmanın ve tepkinin örgütlenmesinde büyük avantajlar sağladı. Paşabahçe Şişe ve Cam Fabrikasındaki pek çok grev ve eylem "muhitin grevi" ve direnişi oldu.

Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları Anonim Şirketi (Şişecam) Bakanlar Kurulu tarafından 17 Şubat 1934 tarihinde İş Bankasına verilen görev ve imtiyaza göre kurulmasına rağmen bir devlet kuruluşu değildir. Şirket Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları Anonim Sosyetesı adıyla ve 1 milyon TL sermaye ile kurulmuştur. Şişecam bir aile şirketi ya da bir patron şirketi değil profesyoneller tarafından yönetilen Türkiye İş Bankasına ait bir holding şirkettir.

T.C. Resmî Gazete

Tesis tarihi: 7 Teşrinievvel 1336

İdare ve yazı işleri için Bazı vekâlet Nefîyat Mûdûrîliğine müracaat olunur.	5 MART 1934 PAZARTESİ	SAYI: 2645
--	--------------------------	------------

KARARNAME

Kararname No: 1162

Balıkesir, Bursa, İstanbul, İzmit, İzmir, Tekirdağ, Zonguldak ve Bolu vilâyetlerinin cam ve şişe istiyeçlarına (60,500) lira ile tesis edecekleri sıralı bir mücâzese ile temin ve bu suretle şişe ve cam sanayii vücutta getirmeyi taahhüt ve Tevkiî Sanayi kanununun tatbikâtına dair olan talimatnamenin 26 nci maddesinde yazılı vesaik ve banka mektubunu İktisat Vekilîliğine tevdi etmiş olan Türkiye İş Bankasına, T şviki Sanayi kanununun mualliyelerinden istilade etmek üzere bu vilâyetlerde cam ve şişe fabrikaları tesis ve işletilmesi için Tevkiî Sanayi kanununun 20 nci maddesi mücâzese 25 sene müddetle imtiyaz verilmesi; İktisat Vekilîliğinin 15-2/1934 tarih ve 1782 sayılı tezkeresi üzerine İcra Vekilleri Heyetinin 17/2/1934

toplantısında kabul olunmuştur.

17/2/1934

REİSİCUMHUR
GAZİ M. KEMAL

Başvekil İSMET	Adliye Vekili Ş. SARACOĞLU	Mîlî Mülkîyat Vekili ZEKÂİ	Dahiliye Vekili Ş. KAYA
Hariciye Vekili Dr. T. RİŞTÜ	Malîye Vekili F.AT	Marîf Vekili HİKMET	Nâsıh Vekili ALİ
İktisat Vekili M. CELÂL	Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekili Dr. BEKİR	Ziraat Vekili MUHİS	
Gumruk ve Lâhazat Vekili ALİ RANA Z.			

Şişecam Kuruluş Kararnamesi, Resmi Gazete, 5 Mart 1934.

Şişecam günümüzde halka açık ve tamamen özel şirket statüsünde faaliyet yürüten bir şirkettir. İş Bankası ve Şişecam'ı diğer sermaye gruplarından ayıran en önemli özelliği bir aile mülkiyeti etrafında şekillenmemiş olmalarıdır. İş Bankası ve bağlı kuruluşlar bu nedenle anonim kapitalist şirketler olarak adlandırılabilir.⁽⁹⁾

Türkiye İş Bankası örneğinde görülen banka vakıf sandığı aracılığıyla, çalışanların bankanın ortağı olması, çalışanların dolaylı ortaklığına dayalı sistem, İş Bankası'nın en büyük iştiraki olan Şişecam'da söz konusu değildir.⁽¹⁰⁾ 1960'ların ortalarından bu yana İş Bankasında ılımlı bir endüstri ilişkileri hâkimken cam sektöründe ise gergin ve sert bir endüstri ilişkileri iklimi hâkimdir. Kuşkusuz bu farklılığın oluşmasında İş Bankasının, banka bünyesindeki muhalif sendikayı 1960'ların ortasında tasfiye etmesi ve bizzat yöneticilerin etkili olduğu “ikinci sendikanın” İş Bankası'nda güç kazanması belirleyici bir etkiye sahiptir.⁽¹¹⁾

Birinci Sendikadan İkinci Sendikaya

1946 Haziran ayında, Cemiyetler Kanununda önemli değişiklikler yapılarak dernek kurmak için izin sistemi kaldırıldı ve bildirim sistemi getirildi. Derneklerin idari kararlar kapatılması sisteminden vazgeçilerek yargısal denetim kabul edildi ve 1938 yılında kabul edilen sınıf esasına göre dernek kurma yasağı kaldırıldı. Böylece hem siyasi partilerin hem de sendikaların kurulmasına olanak sağlandı. Sendika ve siyasi parti kurma yasağının ortadan kalkmasının ardından iki sosyalist parti; Türkiye Sosyalist Partisi ve Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi ile çok sayıda sendika kuruldu. Sendikalar daha çok bu iki sosyalist parti tarafından örgütlenmeye başladı. Ancak Aralık 1946'da bu sendika ve partiler İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından kapatıldı. “1946 sendikacılığı” olarak da adlandırılan dönemin ayırt edici özelliği devletin sınırlayıcı ve müdahaleci olmadığı serbest bir sendikacılık dönemi olması ve sendika özgürlüğü rejimine dayanmasıdır.

1946 sendikalarının kapatılmasının ardından, 1947 yılında 5018 sayılı İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Birlikleri Hakkında Kanun kabul edildi. Bu kanun ile çok kısa süren sendika özgürlüğü rejiminden, sendika hakkı

⁹ Sönmez, Mustafa (1987), Kırk Haramiler Türkiye'de Holdingler, Gözlem Yayıncılık, İstanbul.

¹⁰ İş Bankası çalışanlarının oluşturduğu İş Bankası Munzam Vakfı, İş Bankası'nın %38,66 hissesine sahiptir. <https://www.isbank.com.tr/bankamizi-taniyin/ortaklik-yapisi> (1 Kasım 2025).

¹¹ Kocabaşoğlu, Uygur ve diğerleri (2001), Türkiye İş Bankası Tarihi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, ss. 435-449; Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi, Cilt 1, Basi-sen Maddesi, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, 1996.

rejimine geçildi.⁽¹²⁾ 5018 sayılı yasa ile sendika kurma özgürlüğü tanınmış ancak grev hakkına yer verilmemiş ve sendikalara ağır bir siyaset yasağı getirilmiştir. Yasayı hazırlayanlara hâkim olan düşünce, “Türkiye’nin sınıfsız bir toplum olduğu, bu sebeple sendikaların sınıf çatışmasını destekleyecek bir kurum değil devletle ve işverenle ülke kalkınması için işbirliği yapacak kurumlar olduğu” yönündedir.⁽¹³⁾ Dönemin hükümetine hâkim olan ana düşünce, sendikaları bir sosyal denetim aracı olarak kullanmak olmuştur.

5018 sayılı yasanın ardından 1947 ve 1948 yıllarında çeşitli işkollarında ve işyerlerinde sendikalar kurulmaya başlandı. Paşabahçe Şişe ve Cam Fabrikası da 1947 yılında sendika kurulan işyerlerindendi. Fabrikada ilk işçi sendikası ustalardan oluşan bir grup tarafından 20 Haziran 1947 tarihinde “Paşabahçe Şişe ve Cam Sanayi İşçileri Sendikası” adıyla kuruldu. Varlığını çeşitli isimler altında 1967 yılına kadar sürdüren bu sendika “birinci sendika” veya Cam-İş adıyla anılmaktadır. Cam sektöründe “birinci sendika” ve “ikinci sendika” olgusu ve iki sendikanın varlığı her dönem varlığını hissettiren bir gerilim olmuştur. Bazı dönemlerde mevcut sendikaya tepki bazı dönemlerde ise işverenin ikinci bir sendikanın varlığını tercih etmesi (güdümlü bir sendika) nedeniyle sendikal gerilim cam sektöründe hep var olmuştur.

Paşabahçe’de ilk sendika kuruluşunda CHP’nin etkin olduğuna dair tanıklıklara rastlanmaktadır. CHP’nin İş Bankası üzerindeki nüfuzu dikkate alındığında bu tanıklıkların önemi daha da artmaktadır. Daha sonra Cam-İş sendikasının Genel Başkanlığı’nı yapacak olan Hasan Türkay Paşabahçe’de ilk sendika kuruluşunu şöyle anlatıyor:⁽¹⁴⁾

5018 sayılı Kanunun yayınlanmasından sonra Camialtı Tersanesinden işçi kökenli Milletvekili Ali Rıza Arı, Zonguldak Milletvekili Dr. Rebii Barkın⁽¹⁵⁾ ve ayrıca Sebahattin Selek bir gün Paşabahçe Cam Fabrikasının müdürünü ziyaret etti. Müdüre yasayı ve durumu anlatıp, sendika kurulması talimatını verdiler. Bir de tüzük getirdiler. Fabrikada işveren vekili konumunda

¹² Ahmet Makal, Ahmet (2002), Türkiye’de Çok Partili Dönemde Çalışma İlişkileri: 1946-1963, Ankara: İmge Kitabevi, s.223.

¹³ Dereli, Toker (1975), Aydınlar, Sendika Hareketi ve Endüstriyel İlişkiler Sistemi, İstanbul: Fakülteler Matbaası, s. 329.

¹⁴ Koç, Yıldırım (1999), Türk-İş Tarihinden Portreler, Eski Sendikacılardan Anılar -Gözlemler (II), Ankara: Türk-İş Yayınları, s.98.

¹⁵ Rebi Barkın 1944-1946 yılları arasında CHP Zonguldak Milletvekilliği yapmış, 1947 sonrasında ise CHP’nin işçi ve esnaf işleriyle ilgili görevlisi olarak özellikle İstanbul sendikaları arasında faaliyet yürütmüştür. Rebi Barkın’ın faaliyetleri için bakınız: Aziz Çelik (2010). Vesayetten Siyasete Türkiye’de Sendikacılık (1946-1967, İstanbul: İletişim Yayınları.

21-22 ustabaşı vardı. Fabrika müdürü bunları çağırdı “sendika kurucusunuz” dedi. İstanbul Cam Sanayi İşçileri Sendikası⁽¹⁶⁾ böylece kuruldu.

Yine bu dönemde Cam-İş sendikasının yöneticiliğini yapan Lütfü Ak anılarında Paşabahçe’de ilk sendika kuruluşunu anlatırken Türkiye’ye benzer saptamalar yapmaktadır.⁽¹⁷⁾

Sendikaların biran evvel inkişafı için de zamanın Hükümeti İşverenler nezdinde teşebbüse geçerek gereken kolaylığın sağlanması ve sendikaların bir an evvel işyerlerinde kurulması için gayret sarf etmekte olduğu günlerde de Paşabahçe Fabrikasında 947 senesinde zamanın ileri gelen ustalarından müteşekkil bir kadro tarafından Paşabahçe Şişe ve Cam Sanayi İşçileri ismi altında bir sendika kurmuşlardı, o tarihten bu yana İşçiler arasında Sendikaya girme girmeme diye bir tereddüt hakimdi, Sendika binası Fabrika dahilinde hemen Müdüriyet Binasının karşısında idi. İşveren işçinin Sendikaya girmesine engel olmak şöyle dursun bizzat desteklemesine rağmen yine de çekingenlik devam ediyordu.

Sendika 8 Ağustos 1947 tarihinde İstanbul Şişe ve Cam Sanayi İşçileri Sendikası adını alır. Sendika daha sonra, CHP’nin girişimleriyle 21 Mart 1948’de kurulan İstanbul İşçi Sendikaları Birliği’nin kurucuları arasında yer alır. Birlik CHP politikalarının sadık bir destekçisi olarak bilinir.⁽¹⁸⁾ Ancak Paşabahçe Şişe ve Cam İşçileri Sendikasının ilk Genel Başkanı Ahmet Topçu 1950 seçimlerinde Demokrat Parti’den ilk işçi milletvekili olarak parlamentoya girer. İstanbul Şişe ve Cam Sanayii İşçileri Sendikası daha sonra Türkiye Şişe ve Cam Sanayii İşçileri Sendikası adını alır. Cam-İş kısa adıyla anılan bu sendika, Türk-İş’in kuruluşuna katılır⁽¹⁹⁾ ve Genel Sekreteri Cemil Gider Türk-İş’in de Genel Sekreteri olur.⁽²⁰⁾

¹⁶ Hasan Türkay, Paşabahçe de ilk kurulan sendikanın adını muhtemelen yanlış hatırlamaktadır. İlk sendikanın adı Paşabahçe Şişe ve Cam Sanayi İşçileri Sendikası idi. Bu sendika kısa bir süre sonra kurucular kurulu kararıyla İstanbul Cam Sanayi İşçileri Sendikası adını alacaktır.

¹⁷ Ak (1975), 42-44.

¹⁸ Rebi Barkın, “İşçi sendikaları ve işçilerin teşkilatlanması hakkında rapor”(16.04.1987) BCA-CHP K No:490.01-1439.8.1.

¹⁹ Paşabahçe/İstanbul cam sanayi işçileri sendikası İstanbul Sendikalar Birliği üyesi olduğu için dolaylı bir kuruculuk ilişkisi söz konusu.

²⁰ Ak (1975), 55.